

İSMAİL SİDKİ EFENDİ’NİN VAKIFLARIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI HAKKINDAKİ BAZI DÜŞÜNCELERİNİ İÇEREN *HATIRAT* ADLI RİSÂLESİ ÜZERİNE

Yay. Haz.: Adem EFE*

Öz

Bu çalışma, II. Meşrutiyet Dönemi’nde vakıfların yeniden yapılandırılması düşüncesi çerçevesinde İsmail Sıdkı Efendi tarafından yazılmış *Hatırat* adlı eserin günümüz harflerine çevrilmesinden oluşmuştur. Meclis-i İdare-i Evkâf Başkâtibi olan yazar, 20 yıllık tecrübesiyle yazdığı eserini Meclis-i Mebusan’a sunmuş, vakıfların problemlerini tarihi çerçevesiyle açıklayarak onların yeniden teşkilatlandırılması hususundaki görüşlerini ele alıp izah etmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, İsmail Sıdkı Bey, *Hatırat*, Vakıflar

About Ismail Sıdkı Effendi’s Booklet named *Hatırat* that Includes His Ideas On Reconstruction of Foundations

Abstract

This study comprises of the transcription of *Hatırat* written by Ismail Sıdkı Effendi within the frame of the idea of reconstructing the foundations in 2nd Constitutional Period. The author who was the head clerk of Meclis-i İdare-i Evkaf wrote his booklet based on a twenty-year experience and presented it to the Meclis-i Mebusan. In his work, he explained the problems of foundations within the scope of their history and stated his ideas about the reconstruction of them.

Key Words: 2nd Constitutional Period, İsmail Sıdkı Effendi, Memoirs, Foundations

Kısa Bir Giriş

Vakıflar İdaresi Meclisi Başkâtibi kaydından başka hayatı hakkında pek bir bilgi sahibi olamadığımız İsmail Sıdkı Efendi’nin *Hatırat* isimli risalesi “Meclis-i Mebusâna Bir Tuhfe-i Naçiz” üst başlığını ve “Memâlik-i Osmaniye’de Kâin Evkâfın Suret-i İdaresi Hakkında Bazı Mütalaâtı Hâvidir” alt başlığını taşımaktadır. Bu küçük fakat bir o kadar da yüklü olan risale, 1324/1906-1907 tarihinde kaleme alınmıştır. Bu yıllar, Osmanlı siyasal, kültürel ve toplumsal tarihinin en önemli değişim ve dönüşümlerinin yaşandığı bir dönem olan II. Meşrutiyet’in (24 Temmuz 1908) ilânından bir iki yıl gibi önceki bir sürece denk gelmektedir. Bilindiği II. Meşrutiyet’in ilân edildiği yıllar, birkaç yıl öncesi veya sonrasıyla Osmanlı Devleti’nde birçok düşünce akımının gelişip fikirlerini ortaya yaymaya çalıştıkları, daha önceden hiç görülmediği kadar çok sayıda gazete ve derginin yayın hayatına atıldığı, birkaç siyasal partinin kurulup geliştiği, bazı bankaların kurulduğu döneme karşılık gelmektedir. Risalenin de böyle bir hem çalkantılı hem de yeni çözüm arayışlarının ve gelişmelerin yaşandığı bir devirde yazılmış olması önemini artırmaktadır denebilir.

Risalenin üst başlığının “Meclis-i Mebusâna Bir Tuhfe-i Naçiz” şeklinde verilmesi de manidar gözükmektedir. Zira yazar böyle bir başlık kullanmakla, II. Meşrutiyet’le birlikte oluşacak yeni meclis üyelerinin, önemli ve hassas bir kurum olan vakıfların yeniden yapılandırılması ve teşkilatlandırılması hususunda duyarlılık kazandırılmasını istediği, onlara yeni bakış açısı vermek istediği sezilmektedir. Bu isteğinin yanı sıra yazar konuyla ilgili bilgi ve belgeleri yeni üyelerle paylaşmak, bu hususta gerektiğinde onlara yardımcı olmak istek ve arzusu içinde ve niyetinde olduğu şeklinde de anlamak mümkün

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi; ademefe@sdu.edu.tr

gözükmektedir.¹ Yazarın böyle bir tavır ve durum içinde olmasını, Meclis-i İdare-i Evkâf Başkâtibi olması münasebetiyle konu hakkında derin bir bilgiye sahip olmasından kaynaklandığını pekala söylemek mümkündür.

Burada hemen şu hususu belirtmekte fayda görüyoruz. Biz bu çeviri-yazıyı yayına hazırlarken Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metinde sadeleştirme yapmadan, olduğu gibi aktarıp, sadece metnin sonuna küçük bir lügatçe eklemeyi yeğledik. Yazıyı bu şekilde yayına hazırlamamızda Cemil Meriç'in aşağıdaki ifadeleri bizim için belirleyici olmuştur. Meriç, Namık Kemal'in *Osmanlı Tarihi* isimli eserinin sadeleştirilerek günümüz harfleriyle yayınlanması dolayısıyla yazmış olduğu bir yazısında: "Namık Kemal olduğu gibi yeni harflere geçirilmeli, kitabın arkasına bir lügatçe eklenmeliydi. Biz yalnız Osmanlı Tarihi'ni değil, dilimizi de Namık Kemal'den öğrenmek zorundayız." diyor ve ekliyor "Türkçe büsbütün mü unutuldu?"² Bu cümleye aynıyla katıldığımızı belirterek sözü daha fazla uzatmadan vakıflar üzerine çalışmakta veya çalışacak olanlara büyük fayda sağlayacağını düşündüğümüz hatırat kabilinden olan bu çeviri-metni okuyucuların istifadesine sunuyoruz.

Meclis-i Mebûsâna Bir Tuhfe-i Naçiz

HATIRÂT³

Memâlik-i Osmaniye'de Kâin Evkâfın Sûret-i İdaresi Hakkında Bazı Mütâlaâtı Hâvidir

İsmâil Sıdkı⁴

Medhal

Daire-i Resmîye ve Islâhât-ı Umumiyye

-Hazine-i Evkâf-

Şüphe yoktur ki bir memlekette mektepler muntazam olur, şebbân-ı vatan ciddî, müfid bir tahsil görürlerse, aksâm-ı mesleğin her cihetde zâbıtâ vazîfesini tamâmen ifâ ederek âsâyiş mükemmelen temîn edilir. Mehâkim bihakkin tevzi-i adâlet edib de herkes hukûkundan emîn bulunursa, idâre-i hükûmetin her şubesi, mâliye, nâfia, vesâire intizâm-ı tâm tahtına girib de memleketin her ciheti şoseler, demir yollarıyla yek-diğerine rabtolunur, vergilerin sûret-i tarh ve cibâyeti kavâid-i adâlete tâbi' olursa o memleket pek az bir zamanda ma'mûr, suknâsı müreffeh ve mes'ûd olur.

Uzun uzadıya tedkikâtta bulunmaksızın memleketimize, ahâlimize şöylece bir nazar atfolunur ise ne görülür? Her ciheti harâbezâra dönen Mülk-i Osmaniye'yi görenler dâhil-i memlekette tufanlar zuhûr etmiş, büyük yangınlar, müdhiş zelzeleler, kanlı muhârebeler vukû' bulmuş zannederler. Evet memleketimiz yangınlar, zelzeleler görmüştür fakat bunların tesirâtı ahâlinin say' u gayretine, toprağın feyz u bereketine nispeten pek mahdûtdur. Memleket asıl bir âfet pek büyük ve cidden dehşet-nâk bir felaket geçirmiştir ki o da âfet-i istibdâtdır.

İdâre-i sâbika devâir-i hükûmetin her kısmını bozmuş, maârifî hemen muattal bir hâle getirmiş, zâbıtâyı halkın ahvâl-ı husûsiyesini tecessüs gibi hidematta kullanmış, mahkemeleri te'min-i adâlet etmekden müberrâ bir halde bulundurmuş, hulâsa memleket için fâideli olması lâzım gelen bütün müessesâtı memlekete, ahaliye muzırr olacak bir şekilde koymuş idi. Devâir-i resmîyenin memûrîn-i hükûmetin şu hâl-i esef-âveri bütün erbâb-ı hamîyyeti öteden beri dağ-dâr etmekte olduğu gibi inkilâb-ı mes'ûdimizden sonra ıslâh-ı muâmelâta teşebbüs edilince şu hakikat-ı müessesefe nazarlarda büsbütün tecelli etmiştir. Binâen-aleyh eski felâketleri tamir için iktizâ eden ıslâhât ve tensîkâtın icrâsına hârikulâde bir faâliyet ibrâziyle müsâraat memûrîn-i hükûmetin kâffesine farz-ı ayn derecesine gelmiş, devâirin kısm-ı a'zamında bu gibi tedâbir-i ıslâhiyye az çok başlanıldığı görülmekte bulunmuştur. Ancak şurası da umûr-ı müsellemedendir ki tensîkât-ı matlûbe bütün şubât-ı idârede bir ahenk-i muntazam dairesinde yapılmaz; ıslâhât nâmına vukûa' getirilecek icrâata her şube-i idârede müsâvî himmetlerle çalışılmaz ise devr-i istibdâdın cism-i devlete açtığı müdhiş yaralar kolaylıkla tedâvi olunamaz. Şimdi enzâr-ı cihân bize matuftur ve selâmetimiz necât ve felâhımız ıslâh-ı ahvâlimize mevkûfdur. En cesîm yaralarımızı hüsn-ü ihtimâm ile kapamağa muvaffak olsak bile bir küçük cerîhamızı cihân-ı medeniyet çirkin görür. Hükûmet-i Osmâniye'yi "Şahs-ı Marîz" unvân-ı sakîminden kurtarmak istersek cism-i devletin uzuvlarını aynı ihtimâm ile tedâvi etmeli, bütün aksâm-ı idâreyi aynı faâliyet ile ıslâh etmelidir. Halbuki cidden kıymet-dâr olan ve hiçbir dakikasının ifâtesine vicdân

1 Geniş bilgi için bkz. Ahmet Köksal, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Vakıfların Yeniden Organizasyonuna Dair İki Eser: İsmail Sıdkı'nın "Hatırat"ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa'nın Layihası", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 33, S. 56, s. 343-386.

2 Cemil Meriç, *Umrandan Uygurluğa*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977, s. 266-267.

3 Selanik Matbaası, Dersâdet 1324/1906-7.

4 Meclis-i İdare-i Evkâf Başkâtibi.

kâil olmayan şu zamânımızı bazı dâirelerimiz pek bi-hûde geçirmekte muâmelâtının intiâamsızlığı devr-i sâbika rahmet okutmaktadır. Mesela Hazine-i Evkâf...

Herkes bilir. Tasdik eder ki devâir-i resmîyemiz meyânında en ziyâde muhtâc-ı ıslâh olan bir dâiremiz hazine-i evrâkdir. Günâgün mesâvi-yi idâre ile derûnu boşalmış, yalnız unvânı kalmış olan bu hazinedir. Vakîâ umûr-ı mühimme-i mâliyenin tanzimi, kavânin-i adliyyenin ihtiyâcât-ı hâzıraya göre ta'dili, kuvvâ-yı berriye ve bahriyenin i'lâsı gibi âcilen icrâsı ilzâm olan ıslâhât sırasında evkâfdan bahsedilmesi belki de nâ-be-mahal görülebilirse de idâre-i memleket husûsunda hukûk-ı tasarrufiyenin ne derecede mühim olduğu piş-i nazara alınır ve memleketimizde evkâfın hakk-ı tasarrufa ne kadar münâsebeti olduğu, mahsûsan sû-i idâreden dolayı muâmelât-ı halkın ne derecelerde işkâl edildiği düşünülürse memleketimiz ahâlisinden hemen cümlesinin doğrudan doğruya veyâhut bi'l-vâsita alakadâr olduğu şu madde hakkında cümlelerin hukûk ve menâfiini muhâfaza edecek surette iktizâ eden tedâbirin bir an evvel itihaz edilmesindeki lüzûm ve zarûret tasdik olunur zannedirim.

Gerçi diğer devâirde olduğu gibi daire-i evkâfca da ıslâh-ı muâmelât için iki komisyon teşkil olunarak memûrîn maâşâtının tensîki ve evkâfın muâmelât-ı tasarrufiyeye taalluk eden bazı mevâfînin ta'dili tezekkür edilmekte ise de mevki'-i tezekküre vaz'olunan husûsât-ı muâmelâtı bervech matlûb-ı tanzîme kifâyet eyleyecek bir derecede olmadığı gibi usûl-i meşrûtiyetin tecdîd-i mer'iyeti tarihinden itibaren mahlûlât yağmakârlığı ortadan kalkmış ve şimdiye kadar yağma edilen ve kıymet-i hakikiyesi ehemmiyetlice bir yekûn teşkil eden bir hayli mahlûlât da istirdât olunmuş iken idâre-i umûr husûsunda gösterilen atâlet ve rehâvet neticesi olarak hazinenin vâridât ve masârifine bir nokta-i tevâzun bulunamayarak birkaç mahtan beri verilmekte olan maâşât bin türlü rica ve temellukler ile şuradan buradan istikrâz edilen mebâliğ ile te'diye edilmekte olduğu maa't-teessüf görülmekte bulunmuştur. Hazinenin başlıca mahlûlât maddesinden dolayı pek ziyâde zengin olması iktizâ eden şu sırada memûrîn maâşâtı ve hademe-i hayrâtın vezâifi ile diğer birtakım duyûn için te'diyesi icâb eyleyen birkaç bin liraya mukâbil ancak beş yüz liralık bir emânet akçesinden başka hazinenin mevcûdu olmadığı görülmesine nazaran şu hâlin esbâb-ı hakikiyesi taharri ile ona gör tedâbir-i musîbe itihazına teşebbüs edilmek lazım gelir iken pek bi-hûde imrâr-ı vakit olunmaktadır. İdâre-i hâzıranın bir dereceye kadar olsun hüsn-ü temşiyetinde hakikaten izhâr-ı acz etmekte olan ekâbir-i memûrîn nezâretin ıslâh-ı âti için tasavvur etmekte oldukları tensikât dahi birkaç memurun tebdil-i unvânı bazı müteneffizân memûrînin tatyib-i hâzırâ için müstevfî maaşlar eylediğinden birtakım memûriyetler ihdâsı gibi husûsâtdan ibâret olub hazinece kanunen, aklen, mantıken icrâsı iktizâ eden ta'dilât ve ıslâhât hatırlardan bile geçirilmemiş ve hatta bazılarında ihtâr bulunduğu halde atf-ı nazar-ı ehemmiyet edilmemiştir.

Fikr-i acizânemce ıslâhât maddesinde devâir-i sâireden hiçbirisi hazine-i evkâfa mukayyes olamaz, diğer dâirelerde nizâmât-ı mevcûdenin vakte ve hâle, kâide-i meşrûtiyete tevfikân ta'dili, memûrîn miktarının nisaba iblâğ ve tenzîliyle maaşlarının tensik ve tertîbi ve memûrînin vezâif-i mahsûsalarının tayiniyle ona göre hareketlerinin temin ü tevfiği halinde ıslâhât-ı lâzımeye tevessül edilmiş olur. Bi'l-farz Zabtiye Nezâreti Polis Nizamnâmesi'ni ta'dil, memûrîn-i zabitanın vazifesini bihakkın tayin eder, memûrînin intihâbâtında ihtimâm gösterir kendilerine vazifelerini tamamen öğretir, ondan sonra muâmelâtı teftiş ve nezâret altında bulundurmakla beraber mükâfat mücâzât kaidelerini tatbik ve icrâ ederse dâire-i zabtiyeye icrâsı iktizâ eden ıslâhât-ı esâsiyeyi icrâ etmiş olur. Kezâlik Maârif Nezâreti de mekâtib-i mütenevviada tadrîs olunacak ulûm ve fûnûnun programlarını mükemmelen tertîb etdirir. Muallimlerini, memûrîn-i sâireyi hüsn-ü intihâb eder, tadrîsâtın ciddî, müfîd bir tarzda icrâsı için teftîşât-ı mütemâdiyede bulunursa matlûb olan ıslâhâtı şimdilik icrâ etmiş olur devâir-i hükûmetin kısm-ı a'zamında hal bu merkezdedir çünkü her dâirenin esâsı ihzâr olunmuş, nizâmâtı tertîb edilmiştir. Yapılacak şey nizâmât-ı mevcûdeden hâle, icâbât-ı zamana kâbil-i tevfiği olmayanlarını ta'dil, idâre-i sâbikanın açtığı rahneleri tamir için faaliyet-i lâzime ibrâz eder. Hazine-i evkâfa gelince: Yirmi seneyi tecâvüz tecrübemle anladığıma göre bu hazinece nizâmât-ı mevcûdenin böyle cüz'i ta'diliyle muâmelenin ıslâhı evvela kâbil değildir, sâniyen maslahaten muvâfik değildir. Sâlisen kanûn-ı esâsi hükmünce câiz değildir. Şu ifâdenin delâil-i muknia' ile te'yid ve isbâtı hazine-i evkâfın maksad ve suret-i teşkili ile muahharen aldığı tarz-ı idâre hakkında hiç olmazsa gayet muhtasar olarak bazı izâhât i'tâsını istilzâm eder. Bu cihet izâh edilmeli, evkâfın vaktiyle ne suretle idâre bulunduğu, evkâf hazinesinin muahheren ne için teşkil edildiği ve hâl-i hâzırına ne suretle ve ne gibi esbâbın tesiriyle geldiği beyân olunmalıdır ki ihtiyâcât-ı vakt ve asıra ve usûl-ı meşrûtiyetin tevfikân ne vecihle idâresi lâzım geleceği tayin etsin.

Devlet-i Ebed Müddet Osmâniye'nin teşekkülünden sonra Osmanlılar seyf-i celâdet ve şehâmetleriyle feth ve teshîr ettikleri memâlikde evvel emirde memûrîn-i idâre ta'yîni ve hâkim nasb ve ikâmesi gibi husûsâta ihtimâm etmekle beraber diğer taraftan Kalmer ve Osmanî'ye zamm ü ilhâk edilen memâlikin tezyin ve imârı ve menâfi-i umûmiyyenin temini için çeşmeler, köprüler, imâretler yapmışlar, şehir ve kasabalara etraftan su celb ve isâle etmişler, ahâli-yi İslâmiye'nin ibâdât-ı diniyelerini icrâ etmeleri için mescidler, camiler inşâ eylemişler, tadrîs-i ulûm ve fûnûn için mektebler, medreseler açmışlar ve bütün bu mebâni-yi hayriyyenin te'yid-i idâre ve mamûriyeti için de birtakım arâzi ve emlak terk ü tahsis etmişlerdir

ki Memâlik-i Osmaniye’de vakıf muâmelesi şu suretle meydana gelmiş ve muahharen zuhûr eden vüzerâ ve ekâbirin de nef-i âmme himmet namlarının bekâsına hizmet etmiş olmak üzere şu esere tevfi-k-i hareket eylemeleri memleketimizin her cihetinde birçok hayrât ve müberrât ve onlara mahsûs birtakım akârât vücûda getirmiştir.⁵

Evkâf-ı mezkûrenin sûret-i idâresine gelince; Bir vakfın kimin marifetiyle idâresini vâkıfı tensip etmiş ise o vakfın onun marifetiyle idâresi tabir-i diğerle bir vâkıf vakfına kimi mütevellî tayin etmiş ise o vakfın o mütevellî marifetiyle idâresi ahkâm-ı şer’iyye icâbından olmasıyla ashâb-ı hayr tarafından tesis ve ihdâs olunan vakıflar mütevellî-i mahsûsları marifetiyle idâre edilmekte ve yalnız muamelelerine hükkâm-ı şer’iyye canibinden nezâret ve muhâsebeleri kabli şürû’dan rü’yet olunmakta olduğu gibi bazı evkâf-ı şer’iyyenin tevlitleri dahi vâkıfları tarafından Meşhât-ı İslâmiyye ile İstanbul Kadılığı gibi manâsib-i âliye ashâbına şart u tahsis edilmiş olmasıyla evkâf-ı mezkûre muâmelâtı da manâsib-ı mebhûsede bulunan zevât marifetiyle idâre olunurdu. Tanzimât-ı Hayriyye’den sonra devletin bilcümle muâmelâtını tanzim için her dairenin muâmelâtına dair nizâmât-ı mahsusa tertip olduğu sırada böyle müteferrik suretle idâre edilmekte olan evkâfın da bir daire-i mahsûsaya tevdi’i tensip olunarak Evkâf Nezâreti teşkil olunmuş ve selâtin-i âzâm hazerâtının evkâf-ı seniyyeleri ile mütevellî-i mahsûsları bulunmayan vakıfların doğrudan doğruya bu hazine marifetiyle iadresi ve mütevellileri marifetiyle idâre edilen ve evkâf-ı mülhaka tesmiye olunan vakıfların muâmelâtında hazinece nezâret edilerek muhasebelerinin hükkâm-ı şürû ile birlikte memûrin-i vakfiye taraflarından rü’yet olunması takarrür etmiş ise de ifâ olunacak veââif-i u muâmelât selâmet-i maslahatı temin edecek surette ta’yin ve tecdîd edilmedikden başka muhtelif tarihlerde akıl ve mantığa ve maslahat ve muadelete hiçbir suretle tevâfuk edilemeyecek bir takım usuller ile muâmelât içinden çıkılmayacak ve herkesçe değil senelerce o işlerle meşgûl olanlarca anlaşılamayacak bir hale getirilmiş ve memûrinin intihâbâtında hiçbir kaideye riâyet edilemeyerek rastgelen adamlara ve müstebidân-ı asrın iltimas-gerdeleri olan nâ-ehillere tevdi’-i umûr edilmekle böyle ne olduğu malûm olmayan ve liyâkattan zerre kadar behresi bulunmayan memurlar ise sù-istimâllerini kendilerine bir şöhet-i fâika addolunacak bir raddeye getirmişler ve bir taraftan dahi idâre-i umûmiyye-i vilâyet nizamnâmesinin memûrîn-i vakfiyenin vezâifini tayin eden madde-i mahsûsasının da evkâf memurlarının birinci vazifeleri emvâl-i evkâfın tahsiliyle evkâf-ı muayyenesinde hazine-i evkâfa göndermekten ibaret olduğu münderiç bulunmasından dolayı evkâf memurları kendilerinin vazifeleri hayrât u müberrânın imâr ve idâme-i şairi değil belki merkeze para irsâlından ibaret olduğu fikrine zâhib olarak ve kadar fazla para gönderirse gönderecek olursa merkezce o nispette takdîrâtâ mazhar olduklarını görerek tesadüf ettikleri her nev’i evkâfı hazine hesabına zabtetmişler, vakfa âit birçok yerleri müteneffizâne, şuna buna kaptırdıkları halde kendileri vakıf namıyla haber verilen her güne emlâk bilâ tahkik ve tedkik teaddî ve tecâvüzlerini uzatmışlar, daire-i evkâfca muâmelesi olan bi’l-umûm efrâd-ı halkı senelerce uğraştırıp cümlenin şikâyetini ve evkâf hakkında herkesin nefretini celb ve davet etmişlerdir.

Hulâsa: İdâre-i sâbıkâ bütün devâir-i resmîyede olduğu gibi evkâf hazinesinde dahî tesirât-ı seyyiesini tekâmül kuvvetiyle göstermiş olduğundan vazife-i esâsiye olan imâr ve hüsnü idâre-i hayrâtâ bakılmayıb müessesât-ı hayriyenin hudemâsı beşer onar kuruş vezâif ve maâşât ile âdeta tese’ül edecek bir hâlde bırakılmış, eslâf tarafından gayet büyük himmetlerle vücûda getirilen milyonlarca mebâni-i hayriyye acınacak bir hâlde gelmiştir.

Evkâf muâmelâtının şu tezebzüb ve teşevvüşünün esbâbına gelince: Bunların birincisi şübhe yokdur ki sù-i idâredir. Çünkü bâlâda beyân olduğu üzere memûrîn-i vakfiyenin intihâbâtında iktidar ve liyâkat olunmayıp ekâbir-i ricâlin tavsiye ve iltimaslarıyla memur tayin edilmesi ve bu suretle tayin olunan memurların hâmelerine istinaden irtikap ettikleri her güne mesâvinin cezasız bırakılması ve bil’akis vazife-i mevdûasını hüsnü niyetle müstakimâne ifâ ederek hukuk-ı vakfî müdâfaa ve muhâfaza eyleyen memurların türlü türlü iftiralara uğrayarak memuriyetlerinden mahrûm edilmesi ve’l-hasil mükâfât ve mücâzât görmesi, mücâzâta uğraması icâb edenlerin takdir ve iltifata mazhar olması gibi bin türlü ahvâl-ı muâmelâtı şîrâze-i intizâmından çıkarmıştır. Ancak bu gibi mesâvi-i idâreyi imhâ için iktizâ eden tedâbirin ittihazı haddizatında o kadar müşkil değil değildir. Reis-i idârede bulunacak zavât hakikaten ehliyet ve liyâkât ve hüsnü niyet sahibi bulunurlar da ciddî bir faaliyet ibrâz ederlerse ta’dâd olunan mesâviden hiçbirini kalmayacağı şübhesizdir.

5 Böyle bir maksad-ı hayra hizmet emel-i mukaddesiyle vücûda getirilen vakıf muamelesinin zamanımızda herkesin şikâyetini mucip bir hale gelmesi, imâr ve tezyin-i bilâd edecek surette vücûda getirilen mebâni-i munazzamanın şimdi her yerde harap olarak şehir ve kasabalara çirkin bir manzara teşkil ettikten maada imar ve tezyin-i belde hususunda birçok müşkilât tevlid eylemesi ve esâsı itibarıyla cidden nef’ ve hayrı olan müstelzim olan vakıf muamelesinin el-hâletü hazihi avâm-ı halk nezdinde âdeta tefrikla telakki olunur bir dereceye gelmesi mahza sonraları uğradığı sù-i idâreden ve halkın masâlihini işkal edecek bir tarzda ifrâğ edilmesinden ileri geldiği âfide izâh olunacaktır.

Muâmelât-ı vakfiyenin teşevvüş ve tezebzübde kalmasının ve hayrât u müberrâta bakılmamasının ikinci belki en mühim sebebi Hazine-i Evkâf Nizamnâmesi'nin şekil ve mâhiyet maslahatının icâbât-ı hakikiyesine tevâfuk etmemesi ve merkeziyet usûlünün tam bir kuvvetle tatbikiyle efrâd-ı ahâlîde teşebbüsât-ı şahsiyye hissiyatının imhâ olunmasıdır. Maksudımızı izâh edelim: Hazine-i Evkâf ne için teşkil edilmiştir? Hayrât ve müberrâtın idâre ve devam mamûriyeti maksadıyla değil mi? Bu vazife esâsen kime aittir? Bir kasabanın, bir karyenin yahûd bir mahallenin camii, mescidi, çeşmesi bulunmazsa veya mevcûd olan mescid ve çeşmesi harâb olursa onları yapmak, tamir etmek kimin vazifesidir? Şübhesiz ki orada sâkin olan ahâlinin. Yoksa Memâlik-i Osmâniye'nin bütün köylerine varıncaya kadar her cihetinde kâin milyonlarca mebâni-yi hayriyye doğrudan doğruya idâre etmek, hademesinin vezâif u muayyenâtını vermek, harâb olanlara tamir etmek hükûmetin borcu değildir. Esâsen ahaliye âid olan şu vazifeyi-şimdiye kadar olduğu gibi-kendilerinden alarak hükûmete tahmil etmek ahâlinin her hususda olduğu misüllü bundan da kuvve-i teşebbüsiyesini kesr etmekte olduktan başka Bağdat ve Basra'da ve Trablusgarb gibi vilâyât-ı baîdenin nâhiye ve karyelerine varıncaya kadar bütün vilâyâtında kâin hayâtın en ufak teferruatını merkezden idâreye kalkışmak muâmelâtı bir keşmekeş-i bî-nihâye içinde bırakmaktan başka bir şey değildir. Hükûmet siyâset-i dâhiliye ve hâriciyye idâre, memleketi müdâfaa için kuvvâ-yı harbiyye tanzim eder. Tevzi'-i adâlet için mahkemeler teşkil eyler, ahâlinin müteferrikan imâl ve idâre edemeyeceği umûr-ı nâfia'ayı, şimendiferleri, kanalları, köprüleri vesâir imâlât-ı cismiyye vücuda getirir. Fakat efrâd-ı ahaliye âid olan husûsâtı doğrudan doğruya hükûmet ifâ etmemelidir. Ahâli de her işi hükûmetden, padişahdan beklememelidir. Böyle her işde hükûmetin icrâatına intizar ve iftikâr eden bir millet hiçbir suretle ilerleyemez. Terakki ve teâlî-i millet efrâd-ı ahâlinin, kuvve-i fâileye, teşebbüs-i şahsiye mâlikiyetine mütevakıftır.

Bazı muâmelât vardır ki-umûr-ı hâriciye ve adliye ve zâbıtâ gibi-onları hükûmet icrâ eder. Efrâd-millet vekilleri marifetiyle icrâat-ı hükûmeti taht-ı murâkabe de bulundurur. Bazı işler de vardır-umûr-ı belediye vesâire gibi-bunlar ahaliye âiddir. Hükûmetin vazifesi olsa olsa menâfi-i umûmiyye vikâye için bunları nezâret altında bulundurmakdır. İşte evkâf bu kabildendir. Müessesât-ı diniye ve hayriyye doğrudan doğruya devlet idâre etmeli hükûmetin vazifesi bir nezâretten ibâret kalmalıdır.

İzâhât-ı mebsûtadan müstebân olur ki hazine-i evkâfa müteallik olan nizâmâtın şöyle böyle ta'diliyle ıslâhât-ı matlûbenin vücuda gelmesi maddeten kâbil olmadığı gibi maslahaten dahî muvâfık değildir. Çünkü hey'et ve teşkilât-ı hazıra ne kadar ıslâh edilirse edilsin-mademki esâs-ı kavâid-i umûmiyye-ictimâiyyeye tetâbuk etmiyor-temin-i selâmet-i maslahata kâfi olamaz ve maksad olan umrân u intizâm hiçbir suretle husûle gelemez. Maa-hazâ teşkilât-ı mevcûdenin ıslâhı ile iktifâ olunması Kanûn-ı Esâsi hükmünde tevâfuk etmez. Çünkü kanûn-ı mezkûrun 111. Maddesinde (müsakkafât ve müstegallât ve nükûd-ı mevkûfe hâsılanın şurût-ı vakfiyesi ve teâmül-i kadimi vechile meşrût lehine ve hayât ve müberrâta sarf olunmak üzere vasiyet edilen emvâl-in vasiyetnâmelerinde muharrer olduğu üzere müsî lehine sarfına ve emvâl-i eytâmın nizamnâme-i mahsusu vechile sûret-i idâresine nezâret etmek üzere her kazada her milletin bir cemâat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek nizâmât-ı mahsûsası vechile her milletin müntehab-ı efrâdından mürekkeb olacaktır. Bu mecâlis-i mezkûre mahalleri hükûmetlerini ve vilâyât-ı mecâlis-i umûmiyyesini kendilerine müreccah bilecektir) deniliyor ki şu madde ile esas vaz olunan cemaat meclisleri kanun dairesinde vücuda gelince evkâf hazinesi teşkilât-ı kadîmesinin de ona göre ve esâslı bir sûretde ta'dili zaruridir.

(Hayrât-ı İslâmiye İhtiyâcât-ı Asra ve Usûl-ı Meşrûtiyete Tefîkan Ne Vechile İdare Olunmak İcâb Eder?)

Memâlik-i Osmâniye'nin her cihetinde kâin evkâf-ı İslâmiye'den mütevellî-i mahsûsu olmayan evkâfı doğrudan doğruya idâre etmek ve mütevellîleri bulunan evkâfin muâmelâtını da hakiki bir murâkebe tahtında bulundurmak üzere her yerde intihâb-ı ahâli ile (Cemâat-ı İslâmiye Meclisleri) teşkil edilmeli ve ihtiyâc-ı hakiki nisbetinde tertib ve tayini icâb eden memûrîn-i vakfiye dahî bu meclislerin nezâret-i müttemâdiyesi altında ifâ-yı vazife etmelidir.

Şu esas vaz' u tatbik edilince gerek payitaht ve gerek vilâyâtın evkâf muâmelâtı doğrudan doğruya bu işde alâkadâr olan ahâlinin himmet ve gayretleri ve yalnız-yine intihâbât-ı ahâli ile tayin edilmesi muvâfık olan-birkaç memurun mesâisi ile pek sâde bir usûl altında cereyân edeceğinden Dahiliye, Maliye Nezâreti kadar cesîm bir nezâret teşkil eden ve şehri binlerce liranın beyhude sarfıyla beraber halkın muâmelâtını tas'ib ve işgal etmekden başka bir fâidesi görülmeyen hazine-i evkâfin teşkilât-ı hâzîrasına da bi'-t-tab' ihtiyâc kalmayıb belki payitaht ve taşrada teşekkül edecek cemâat meclislerinin muâmelâtını gayet muktedir, faal birkaç müfettiş marifetiyle teftişât-ı ciddiye ve nezâret-i müttemâdiye altında bulundurmak ve bi'l-cümle Cemâat-ı İslâmiye Meclisleri'ne bir merkez-i umûmî olmak üzere Dersâadet'de bir müdir-i umuminin idâresi tahtında muâmelâtı mazbut ve muntazam ve icâb-ı zarûrisi kaadr memûrînden mürekkeb bir (Hayrât-ı İslâmiye İdâresi) teşkili husûl-i matlûbe kifâyet eder.

Şu esâsât herkes tarafından mazhar-ı hüsn-ü kabul olacağını ve milletin vükelâ-yı muhteremesi:tarafından ehemmiyet-i tâmmesiyle nazar-ı dikkate alınacağını kaviyyen ümid ederim. Çünkü bu esâs kabul edilecek olur ise:

Evvela: Hayrâtı İslâmiye'nin mamûriyet ve intizâmı te'min edilmiş olur. Çünkü her mahalle ve kasabada kâin hayrâtın idâre ve nezâret-tertib edilecek nizamnâmede muharrer şurûta tevfikân-ahâliye terk ve tevdi' edilecek olursa o kasaba veya mahalle ahâlisi mahallelerindeki hayrâtın harâb bir halde kalmasını hamiyet ve gayret-i diniyelerine muvâfık göremeyeceklerinden ve âdeta bu hususda diğerleriyle müsabakaya girişeceklerinden onların devam ve mamûriyeti için son derece ibrâz-ı gayret edeceklerdir.

Sâniyen: Ahâli bu işde doğrudan doğruya alâkadâr olmaları hasebiyle müessesât-ı hayriyyenin tezyîd-i vâridâtına çalışmakla beraber istihsâl olunacak vâridât ile hayrât-ı mevcûdeyi mükemmelen ve muntazaman idâreye ihtimâm etmeleri ve şayet vâridât-ı müstahsele masârif-i lâzimeye kifâyet etmeyecek olursa üst tarafını nizamen tayin edilecek usûl-i mahsus dairesinde cem' edecekleri iânât ve teberruât ile tesviye eyleyecekleri bedihî olub bu hhal ise müessesât-ı hayriyyenin husûl-ı umrânıyla beraber aynı zamanda müessesât-ı mezkûreyi muâvenet-i hükûmete veyahut idâre-i umûmiyye-i vakfiyyeye müracaattan müstağni bırakacağını şüphesizdir.⁶

Sâlisen: Ahâli-i memleket teşebbüsât-ı şahsiyyeye alışmış, her işi hükümetden beklemek itiyâd-ı sakiminden kurtulmuş olur.

Râbian: Gerek merkez ve gerek vilâyâtda şimdiki kadar memur istihdâmına hâcet kalmayacağından bu işde kullanılacak efrâd-ı memleket ileride servet-i umûmiyyeye hizmet edecek birer mesleğe sülûk ederler.

Hâmisen: Böyle fazla memur istihdâm edilmesinden dolayı tasarruf olunacak mebâliğ müessesât-ı hayriyyenin hüsn-ü idâresine sarf edilir.

Sâdisen: Muâmelâtın sadeleştirilmesi ve bi'l-farz Basra vilayeti mülhakâtından bir nâhiye veya karyedeki mescidin tamiri gibi hususâtın merkezden istiyânına hâcet kalmaması intizâm-ı muâmeleyi vücuda getirir.

Sâbian: Vâridât-ı vakfiyye hüsn-ü idâre olunur. Mesârif-ı zaide ile itlâf ve isnâa edilmezse birkaç misli tezâyüd edeceğinden el-hâletü hazihi maaşları beşer onar guruştan ibaret olan ve senede ancak altı, yedi maaş almakla beraber bir aylığı almak için bir çok defa gelüb gitmeye bin türlü zahmetler çekmeye mecbur olan müstahdemin-i hayrâtın maaşları derece-i kifâyeye iblağ ve evkât-ı muayyenede muntazaman te'diyesi temin edilerek şimdi düçar oldukları fart-ı sefâlet ve zarureten tahlis edilmiş olurlar.⁷

Sâminen: Hükümet vezaif-i resmîyesinden bir kısmını efrâd-ı ahâliye tahmil ederek daha doğrusu hükümet esasen vazifesi olmadığı halde uhdesine almış olduğu bir işi alakadârânına terk eyleyerek bâr-ı meşâgilini tahfif ve memurin-i hükümet pek muazzez ve kıymetdâr olan evkât-ı mesâisini diğer mevâdd-ı mühimmeye tahsis etmiş olur.

İzâhât-ı ma'rûza teşkilât-ı idâre için bir esâs ihzâr ve irâdesinden ibâret olub bunun teferruâtı ve cemaat meclislerinin gerek mahallî hükümetleri ve gerek merkez ile olan münâsebâtı nizamnâme-i mahsus ile tayîn ve tevsîki edilmek icâb edeceği tabiidir.

Aksâm-ı Evkâf

Şimdiye kadar arz ve ityân olunan izâhât tebyin-i hakikat maksadıyla tahrîr edildiği için evkâfın ezhâmı teşviş edecek bir takım muâmelât-ı mahsusasından bahsedilmemiş ve hatta tabirât ve istilâhât-ı husûsiyesi de zikr ve beyân olunmuş herkesce mucib-i şikâyât olan birçok muâmelâtı cümlelerin malûmu olduğu için bu bahisde de itnâb-ı kelâmdan sarf-ı nazar olunmuştur. Yoksa evkâfın birçok aksâmı ve her kısmına göre de müteştet birtakım muâmeleleri vardır ki harictekiler değil bu işlerin içinde efnây-ı ömür edenler bile bunların derecâtını öğrenemezler daha doğrusu istenilirse bu gibi muâmelât-ı nizamât ve kavâid-i muntazamaya merbût olmayıp muhtelif tarihlerde istihsâl edilmiş müteaddid ferman-ı âliler yekdiğerine münakiz kararlar emir-nâmelere istinaden icrâ olunageldiğinden hiç biri diğerine tevâfuk etmemekte ve

6 Her cemâatin müessesât-ı diniyye ve hayriyyesi için iânât ve teberruatda bulunması her yerde her memleketde câri bir kâide-i umûmiyye olmakla beraber buna itirâz edilemez ve bu ahaliden muhtelif namlar ile istifa edilen diğer iânâta mukayyes tutulamaz.

7 Devr-i sâbık eâzım-ı ricâlinin emr ü tavsiyeleri ile şart-ı vâkıf hâricinde birçok dergâhlara taâmiyeler, bir hayli şeyhlere binlerce gurus maaşlar, hiçbir hizmeti olmayan kimselere bir yığın mebâliğ tahsis edilmiş ve bunlar hâlâ dahi verilegelmede bulunmuş iken Bursa'da cennet-mekân Yıldırım Bayezit Han Hazretlerinin terbiye-i şerifesi hudmasından bir zâtın yevmî iki akçeden ibaret olan vazifesinin hâl u vakte göre tezyîdi için takdim ettiği arzuhâle hâlihâzır hazine müsâid olduğundan bahisle cevap verilmesi (Karar tarihi 10 Teşrin-i sani snen 1334) hayrât-ı şerife hudemasının zaruret ve sefaletlerine ve hazine-i evkâf muâmelâtının intizamına bir misâl kâfi olur zannedirim.

memurun mütehasası bile hakikatine tamamen muttali' olmayarak idâre-i keyfiyeye ittiba etmekte bulunmuşlardır.

Bu aksâm-ı evkâftan muvazzahan bahis olunmayacak ise de âtiye almaları icâb eden şekl-i idârenin tayini maddesi bir dereceye kadar o cihete sevk-i kelâm olunmasını ve evkâfin aksâmı hakkında pek zübde olarak bazı malumat i'tasını iktizâ ediyor.

Evkâf ya doğrudan doğruya Evkâf Nezâreti tarafından veyahut Evkâf Hazinesi'nin nezâret ve inzimâm-ı malâmâtı ile mütevellileri tarafından idâre olunur. Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti marifetiyle idâre olunan vakıflara (Evkâf-ı Mazbûta) mütevellileri cânibinden idâre edilen vakıflara (Evkâf-ı mülhaka) tabir olunur.

Evkâf-ı Mazbûta dahi üç kısımdır birincisi selâtin-i azam hazerâtıyla müteallikat-ı seniyelerinin evkâfidir. İkincisi tevlitinin müstehakkı kalmaması hasebiyle evkâf-ı hümâyün hazinesi idâresine alınan vakıflardır. Üçüncüsü tevlitleri meşrut-ı lehi uhdelinde olduğu halde umûr-ı vakfa müdahale etmemek üzere mütevellilerine muayyen bir maaş tahsis edilen ve muâmelât doğrudan doğruya Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti tarafından tesviye ve ifa olunan vakıflardır. Köprülü, Cağalzade, Sokullu Mehmet Paşa Evkâfi gibi bu kısım vakıflara (İdaresi Mazbut Evkâf) tabir olunur.

Bir kısım evkâf daha vardır ki müteveli-i mahsûsları marifetleriyle idâre olunmakla beraber onlara diğer evkâf-ı mülhakadan müstesna olarak bazı müsaâdât ve imtiyâzât itâ edilmiştir. Bu kabil evkâfa (Müstesna Vakıf) itlak edilir. Gazi Mihal Bey, Evrenos Bey, Hacı Bektaşî Veli vakıfları gibi.

Evkâf-ı mezkûre haklarında icrâsı icâb eden muâmelelere gelince: Müteveli-i mahsûsu bulunan evkâf-ı mülhakanın yine mütevellileri marifetiyle idâre ve yalnız cemaat meclisleri tarafından muâmelelerine nezâret edilmesi iktizâ edeceği ve mütevellisi bulunmaması hasebiyle hazine idâresine alınmış olan vakıfların da cemaat meclisleri ve memurin-i vakfiye marifetleriyle idâresi münâsib olacağı arz edilmiş şu halde Evkâf-ı Mülhaka ile Evkâf-ı Mazbûta'nın ikinci kısmı hakkında olunacak muâmele izah olunmuş idi. Evkâf-ı Mazbûta'nın birinci ve üçüncü kısımlarıyla Müstesna Evkâf hakkındaki mütâlaa dahi ber vech-i âtî beyân olunur:

Evkâf-ı Mazbûta'nın birinci kısmı olan selâtin-i azam hazerâtıyla müteallikat-ı seniyyeleri evkâfının tevlitleri makam-ı celil-i hilâfâta meşrut olduğundan umur-ı tevliti idâre etmek üzere taraf-ı padişâhiden Evkâf Nezâreti'nde bulunan zat tevkil edilmekte ve evkâf-ı mezkûrenin muâmelâtı şu vekâlet itibariyle Hazine-i Evkâf'ca rü'yet ve tesviye olunmakta ise de Hayrât-ı İslâmiye'nin bâlâda ber tafsil serd olunan esas dairesinde idâresi halinde Evkâf Hazinesi namıyla bir hazineye ve o hazinenin nâzırına lüzum kalmayıb müessesât-ı vakfiyyeden bir kısmı intihâb-ı ahâli ile teşkil edecek cemaat meclisleri ve bir kısmı bu meclislerin nezâreti tahtında olarak müteveli-i mahsûsları marifetiyle idâre olunacağından ve payitahtında teşkili iktizâ eden merkez-i umumi dahi doğrudan doğruya evkâfi idâre etmeyib vazifesi teftiş ve murâkabeden ibaret kalacağından selâtin-i azam hazerâtı evkâfının taraf-ı eşref-i padişâhiden tensib ve tevkil buyurulacak bir zan ve mesela Makam-ı Ali-i Meşihatpenâhi'ye yahud Hazine-i Hâssa Nezâreti'ne tevdiyle teşkil edilecek bir komisyon marifetiyle idâresi halinde hüsn-ü cereyân-ı muâmele temin edilir mütâlaâsındayım.

Evkâf-ı Mazbûta'nın üçüncü kısmı ki tevlitleri meşrut-ı lehleri uhdelinde olduğu halde umûr-ı vakfa müdahale etmemek üzere mütevellilerine muayyen birer maaş tahsis edilip de muâmelâtı doğrudan doğruya Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti tarafından ifa olunan ve (İdaresi Mazbût Evkâf) tabir edilen vakıflardır. Bunların meşrut lehleri mevcut iken kendilerine birer miktar maaş tahsisiyle emr-i idârenin onlardan nez' ve zabtı ahkâm-ı şeriyye ile hiçbir suretle kabil-i telif olmamakla beraber bu halde zabt olunan evkâf az bir müddet içinde kâmilen harâb ve irâdâtı düçâr-ı ziyâ' olarak zabt-ı muâmelesi maddeten ve maslahaten dahi bir hüsn-ü netice hâsıl etmediğinden evkâf-ı mezkûrenin meşrut lehlerine terk ve îadesi zarurîdir.

Müstesna Vakıflar'a gelince: Bu vakıflar yine mütevellileri marifetiyle idâre edilir. Fakat diğer evkâf-ı mülhakadan fazla olarak kendilerine bazı imtiyâzât verilmiştir. Mesela diğer vakıfların a'sâr-ı miri a'sarı ile birlikte müzâyede ve ihâle olduğu halde Müstesna Evkâf'ın a'sârına hükümet müdahale etmez evkâf memurlarına resmi bir hesap verilerse de kendilerinden harç-ı muhasebe vesâire namıyla hiçbir şey alınmaz. Bircümle muâmelelerini mütevellileri ifa eder mahlûlâtını müteveli müzâyede ve tefviz eder. Hatta Sened-i Hakani i'tâsı devletin hakkı olduğu halde Müstesna Vakıflar'ın mütevellileri ferâğ ve intikâli icra kılınan müsakkafât ve müsakkafât-ı mevkûfe için Sened-i Hakani i'ta ederler. Bu istisna vaktiyle bir takım fermân-ı âliler ile sekiz vakfa verilmiş iken muahhıran bazı mukarrarât ile adedi on dörde iblağ olunmuş ve bir aralık yine hâl-i sâbıkına irca edilmiş idi. Bazı evkâf mütevellileri tarafından pek yakın zamanlarda vaki' olan müracaat ve kendilerine her nasılsa icrâ edilen muzâheret üzerine bir kaç kalem vakfın daha istisnâiyyetine Şura-yı Devlet karar vermiş velhasıl hangi vakıfların müstesna olduğu hangilerinin olmadığı şimdiye kadar tamamen tayin edilmemiş olmasıyla hazinece hakikat-i hal bilinmemekte ve gayr-ı müttarid bir muâmele cereyân etmektedir. Böyle birtakım vakıfların mütevellilere müekkel olmak üzere kendilerine

terk edilmesi ve devletin hakk-ı sarihi olan Sened-i Hakani azası muamelesini efrâda terkiyle kahve köşelerinde, dükkânlarda şurada burada ferâğ ve intikal gibi resmi bir muâmelenin cereyânına mahal caiz olmayacağından evkâf-ı mezkûrenin yine mütevellileri marifetiyle idâresi ve fakat haklarında diğer Evkâf-ı Mülhaka'ya icra edilen muamelenin tamamen tatbiki halen maslahaten lazımdır.

Hâtîme

Her nev' evkâfın ne tarafından idâresi icâb edeceğine dair olan mütâlaât ber vech-i bâlâ arz ve izâh olunmuş ve idârenin şu suretle tesisi halinde husûle gelecek fevâid tadât edilmiş ise de mütâlaât-ı meşruda teskilat-ı esasiye hakkında olup halbuki teşkilat ne derece muntazam olursa olsun evkâfça icareteyn, gedik vesaire namlarıyla vücûda getirilmiş olan birtakım karışık usuller muâmelât-ı nâsı eşkal eder. Kaideler bertaraf edilmedikçe intizâm-ı tam husûle gelemez ve halkın şikâyatına sed çekilemez. Gerçi ahiran teşkil edilen bir komisyon icareteynli müsekkafat vd müsteğlatın bir bedel mukâbilinde intikâlâtının tevsi'i ve gediklerin emr-i tasarrufâtının kavâd-i cedîdeye rabtı gibi bazı hususâtı tezekkür etmekte ise de müzâkerât-ı harbe ta'dilat-ı cüz'iyeye dair olmakla bununla matlûb hâsıl olmaz. Hazinenin ıslahı için adeta bir (terbiye-i muâmelât) lâzımdır.

İcâreteynli, mukâtaalı vakf-ı mahallerin, gediklerin milk-i haline ifrağına çalışmalı ve fakat gerek mutasarrıflarının ve gerek vakıflarının temin-i hukuku için âdilane bir suret-i tesviye ittihaz etmelidir velhasıl hangi taş kaldırılrsa altından bir vakıf çıkması ve onun yüzünden türlü türlü müşkilât zuhur etmesi gibi ahvâle meydan bırakmamalıdır.

Bu mesele cidden nazar-ı dikkate alınmaya şâyândır ancak arz olunduğu vecihle alâkadârının hukûkunu muhâfaza edecek sûretde mukarrerât ittihazı arız u âmik-i tedkikât ve müzâkerâta muhtacdır.

Şu teklifin kabul ve icrâsında hiç bir gûne mahzur-ı şer'î olmamakla beraber vakıfların maksad ve rızasına da muvâfık bir hareket icrâ edilmiş olur. Çünkü gerek icâreteyn ve gedik tabir olunan usuller bir iki asır mukaddem ihdâs edilmiş birtakım kavâid-i sakîmeden ibaret olmakla icâbât-ı zamane tevâfuk etmemesi itibariyle bunların tebdil ü tağyiri zaruri ve her gûne mahzurdan ârîdir. Ba-husus umur-ı hayriyye için bir vakıf tesis eden zatın maksad-ı asliyyesi evâmiri hayrın ilelebed hüsn-ü idâresi olacağından Evkâf-ı İslamiye böyle müşevviş muamelâtdan kurtarılıb da idâre-i muntazama altına alınırsa az bir müddet içinde cümlesinin imarına ve şu suretle vakıflarının maksad-ı asliyesinin husûlüne delâlet edilmekle beraber memlekete de hizmet edilmiş olur. Zaten bu hizmet memleket emeli, nef'i âmmeye delâlet hissi işbu risaleciğin tahrir ve neşrine cesaret vermiştir. Velew ki pek cüz'î olsun bu babda bir medârı olursa muharrir-i âciz için pek kıymetdârdır. Hatime olarak şurasını da arz edeyim ki serd u beyân olunan mülâhazât-ı muttalîye-i zatiyeden ibaret olmasıyla hatadan sâlim olduğu iddia edilemez. Savâba mukârin olup olmadığını temyiz efkâr-ı umûmiyyeye aittir.

Erenköy-12 Teşrinisâni, Sene 1324/1906-7

Lügatçe

<p>arız u âmik: derinlemesine. atiye. Bağış. âver: taşıyan, getiren. behre: nasip, hisse. bi'-t-tab': tabii olarak. ber vech-i bâlâ: yukarıda olduğu gibi. bî-nihâye: sonuçsuz. cibâyet: evkâfa veya hazîneye âit paraların toplanması işi. dehşetnâk: korkunç delâil-i muknia': ikna edici deliller. el-hâletü hazihi: bugünkü, şimdide kadar ki. eytâm: yetimler. ezhân: zihinler. fart: aşırılık. ferâğ: geri çekilme. güne: türlü, gidiş, tarz. günâgün: türlü türlü, çeşit çeşit. ibrâz: meydana çıkarma. ifâte: kaybetme. iftikâr: yoksulluğunu ve açlığını açığa vurma. iktifâ: yetinme. intizar: bekleme. istihsâl: üretim, üretme. istirdât: geri alma. İtnâb: sözü gerektiğinden fazla uzatma. izâhât-ı mebsûta: uzun uzadıya açıklamalar. kâin: bulunan. karye: köy, kasaba. kuvvâ-yı berriye ve bahriye: kara ve deniz kuvvetleri. kuvve-i fâile: etken kuvvet. maa-haza: bununla beraber. mah: ay. mahlûlat: mirasçısı olmadığı için vakıflara veya hükümete kalan miraslar. mehâkim: mahkemeler. mesâvi: kötülükler. mevkûf: bağlı. misüllü: benzeri. muayyenât: asker, memur vs. gibilere hükümet tarafından verilen erzak vs. muvâfik: uygun. muzâheret: yardımcı olmak. müberra: bağışlanmış, iane edilmiş şeyler. müekkel: vekil edilen kimse.</p>	<p>müfid: faydalı. mülhakât: bir bütüne katılanlar, ekler. müntehab: seçilmiş. müsakkafât: ev, han, dükkan gibi üstü örtük olan yerler. müstebân: açık, belli. müstegallât: hayır kurumlarına gelir sağlayan ve genellikle üstü örtülü binâlar (müsakkafat) dışında kalan bağ, bahçe, ürün vb. vakıf malları veya mülkler. müstevfi: maliye işlerinden sorumlu. müteneffiz: sözü geçen, etkili mütevakkıf: gerçekleşmesi bir şeye bağlı. müttarid: sıralı, düzgün. nâ-be-mahal: yersiz, yerinde olmayan. nez': kaldırma, yok etme. pîş-i nazar: göz önüne. rahne: yara. sâkin: oturan. savâb: doğru. şahs-ı mariz: hasta adam. şebbân: gençler. şurût: şartlar. ta'dil: değiştirme. taht-ı murâkabe: gözetim altında. tarh: tertip ve tanzim etme. tas'ib: zorlaştırma. tatyib: iyi davranma. te'diye: ödeme teaddî: zulmetme. teâli: yükselme. temellük: yaltaklanma. temşiyet: yürütme. tensikât: düzenlemeler. terakki: ilerleme. tese'ül: dilenme. teşebbüsât-ı şahsiyye: kişisel girişimcilik. tetâbuk: uymak. tevâfuk: uyma, uygun gelme. tevzi': dağıtma. tezebzüb: kararsızlık, karışıklık. tuhfe: armağan, hediye. umûr-ı nâfia': ziraat, sanayi ve fen işleri. vikâye: koruma. vilâyât-ı baide: uzak vilayetler.</p>
---	--